

Szent Márton magyar lovasként való ábrázolása a tours-i Szent Márton-bazilika káptalanjának 1635-ös breviáriumában. Szent Márton püspök példamutató jelentőségét a tours-i egyházmegye számára nem kell külön kiemelni. Leggyakrabban a császári őrség lovas katonájaként ábrázolják, amint Amiens kapuja előtt megosztja a didergő koldussal a köpenye egy részét. A hagyomány alapján nem lehet megállapítani, hogy lovasként vagy gyalogosként szolgált a híres szent. Sulpicius Severus *Vita Martini*-jában erre vonatkozólag nem találunk értékelhető információt: „Így történt meg egy szokottnál jóval keményebb tél közepén, midőn a hidegtől sokan megfagytak és Mártonnak már semmije sem volt a fegyverén és egyszerű katonai köpenyén kívül, hogy Ambianum (Amiens) város kapujánál egy ruhátlan koldussal találkozott. A szerencsétlen ember könyörgött az arra járókhoz, hogy szánják meg, de mindnyájan elmentek mellette. Ekkor az Istennel eltelt férfiú megértette, hogy az Úr neki hagyta meg azt, akin senki sem könyörült. De mit tegyen? A rajta lévő köpenyen kívül nem volt egyebe, mert már hasonló célra mindenét elajándékozta. Fogta tehát az oldalán hordott kardját, és középen elvágta vele köpenyét, az egyik részét odaadta a koldusnak, a maradékot pedig magára terítette.”¹

Egy 1635-ben Tours-ban megjelent breviáriumban,² amelynek egy példánya az ottani egyházmegyei levéltár bazilikából származó gyűjteményében található két metszet is ábrázolja híres jelenetet. Az egyik ábrázolás a kötet címlapján található (1. kép), a másik a mű 375. és 596. oldalán (is) szerepel.³ (2. kép) A két Szent Márton-kép különlegessége abban rejlik, hogy mindkettőn jellegzetesen magyaros öltözékben láthatjuk a köpenyegosztó szentet, amely eltér a római ruházatban és fegyverzetben való ábrázolásoktól. Felmerülhet itt a kérdés, hogy vajon miért hangsúlyozta ki a művész a híres tours-i szent pannóniai származására utaló jeleket?

Mielőtt tovább folytatnánk a magyaros ruházatú szent ábrázolásaival kapcsolatos gondolatainkat, érdemes felidézni az azokat készítő művész emlékét. A metszeteket a rajtuk található aláírás szerint bizonyos Jacques Honervogt (1583 k.–1665 után) kölni születésű művész készítette. Róla annyit tudunk, hogy 1604-ben a holland származású Thomas de Leu (Leeuw) szolgálatába lépett Párizsban. 1624. május 24-én elnyerte a francia természetes állampolgárságot (*naturalisation*), és Párizsban kiadóként és nyomtatványárusként is tevékenykedett. Jacques Honervogt számos népszerű és vallásos metszetet készített, amelynek köszönhetően tekintélyes vagyonra tett szert. 1633-ban sikerült 5000 livre értékben még egy házat is vennie a híres párizsi rue Saint Jacques-on, amelyet a szülővárosára büszke művész még az „à la ville de Cologne” felirattal is ellátott. Rubens képeiről engedély nélkül készített metszetei miatt a híres művész 1634-ben beperelte a párizsi Parlamentnél, ahol Honervogt a pert elveszítette és jogtalanul készített másolatait megsemmisítették. A sikeres alkotóművész nagy valószínűséggel nem sokkal 1655. május 13. után hunyt el Párizsban.⁴

Honervogt metszeteinek jelentősége elsősorban abban rejlik, hogy érdekes adalékot nyújthatnak egy szombathelyi festmény előzményeinek feltárásában. A szombathelyi Szent Márton-templom

¹ SEVERUS, Sulpicius, *Szent Márton élete*, ford. Borián Elréd, Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2010, 13–14.

² *Breviarium insignis Ecclesiae S. Martini Turonensis ad Romanam Ecclesiam nullo medio pertinentis auctoritate Capituli ejusdem Ecclesiae recognitum. Pars aestivalis*, Turonis, ex officina Jacques Poinot et Claude Bricet. A mű a tours-i Szent Márton Bazilika az ottani egyházmegyei levéltárban elhelyezett fondjaiban található. A 642 oldalas kötethez még egy 117 oldalas *Commune sanctorum* rész járul. A kötet végén hat oldalas korabeli kéziratos mutató található, amely a himnuszok helyét jelzi.

³ Mindkét oldalon ugyanaz a két kép található.

⁴ Jacques Honervogt életéhez l.: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart begründet von Ulrich Thieme und Felix Becker*, Leipzig, 1924, 17. Band, 445–446; *De Gruyter Allgemeines Künstler-Lexikon*, Berlin-Boston, de Gruyter, 2012, 74. Band, 397–398.

egyik legérdekesebb 17. századból fennmaradt műtárgya a köpenymegosztást ábrázoló festmény, amely Szent Mártont a koldussal magyar urak társaságában ábrázolja, és amely a szentet magyaros ruházatban, szintén korabeli „huszárként” mutatja.⁵ (3. kép) A kissé rejtélyes festménnyel kapcsolatban már számos elképzelés született, amelyek igyekeztek megmagyarázni annak keletkezésének és szimbolikájának jelentőségét. A fentiekben bemutatott tours-i zsolozsmáskönyvben található második ábrázolás már első pillantásra olyan hasonlóságokat mutat a Szent Márton-templomban található festménnyel, hogy akár a képi forrás eredetére is érdekes magyarázatot adhat. Nemrég Buzási Enikő egyik tanulmányában az antwerpeni Adriaen Collaert (1560 k.–1618) rézmetszetével rokonította a festményt, amely nagy valószínűleg a Honervogt-féle rézmetszet számára is előképkül szolgált.⁶ A festmény központi részét képező négy figura – a lovas, a ló, a koldus és a kutya – egyaránt megtalálható mindkét képen. A lovas és a koldus tartása, arcvonásai és ruházatuk elemei szintén megegyeznek az ábrázolásokon. Hasonlóan azonos a ló és a kutya kompozícióban elfoglalt helye, valamint testtartása. A lovas magyaros csizmát, a köpenye alatt szintén magyaros felöltőt – franciául *hongroline*-t! – és a fején színes tollforgót visel. Márton magyaros öltözékben való ábrázolása nem egyedi jelenség ebben a korban. Ez részben köszönhető egy hosszú török-mintás ruha, az *hongroline* korabeli nyugat-európai divatjának. A sújtásokkal és keleti mintákkal ellátott hosszú prémmel bélelt és szegélyezett kabátszerű ruhadarab valószínűleg a harmincéves háború során Európán keresztülvonuló magyar és horvát lovass csapatok közvetítéssel került Franciaországba, és innen kapta a magyar eredetre utaló nevét. A ruha széleskörű, nemcsak katonai, hanem a polgári környezetben való elterjedésére, mondhatni „divatjára” számos korabeli adatunk maradt fenn. Egyrészt a 17. századi németalföldi festők katonai témájú képein találkozhatunk ilyen magyaros felöltöbe öltöztetett harcosokkal. A kényelmes és meleg ruhadarabot kedvelhették a hölgyek is, amint erről számos Vermeer, de Metsu

1. kép: A Breviarium (1635) címlapja

⁵ Lásd a festmény leírását: ZSÁMBÉKY Monika, *Szent Márton és a koldus, 17. század közepe* = Uő, *Szent Márton kultuszának közép-európai emlékei*, Szombathely, Szombathelyi Képtár, 2008, 57–58.

⁶ BUZÁSI Enikő, *A magyar nemzeti Galéria egykori és mai késő reneszánsz kiállításának néhány művéről* = *Művészettörténeti Értesítő*, 60(2011), 2, 320–321.

2. kép: *A Breviarium*
375. és 596. oldalán lévő metszet

vagy Pieter de Hooch által készített enteriőr ábrázolás tanúskodik. Az elhalalozások alkalmával felvett leltárjegyzékek is jól mutatják az *hongroline* divatját. Michèle Baulant meaux-i levéltárban végzett kutatásai során 1621 és 1630 között 5 hagyatéki leltárban is találkozott *hongroline*-okkal. Nagy valószínűséggel az 1640-es években megjelent testhez szabott kabát (*justaucorps*) megjelenése vetett véget az *hongroline* franciaországi divatjának.⁷

Szent Márton köpenyének *hongroline*-ként való ábrázolása nem volt teljesen egyedülálló jelenség a kora újkori Európában. A közelmúltban Szilárdfy Zoltán emlékezett meg egy az augsburgi Klauber testvérek műhelyéből származó 1760-as Szent Márton halálát ábrázoló rézmetszetről. A metszet az egyházi év minden napjára készült máriás sorozat része, azon belül is Szent Márton ünnepéhez kapcsolódik. A rézmetszeten a felhőkön ülő Szűz Mária mellett keresztet tartó Krisztus egy hosszú keleties mintás ruhát, vagyis a korábbiakban leírt *hongroline*-t nyújtta Szent Márton felé. Szilárdfy szerint a ruha egyértelműen Márton pannóniai származását jelzi.⁸

A tours-i Szent Márton-apátság e 17. századi breviáriuma tartalma nem sokban különbözik az

ottani egyházmegyében elfogadott hasonló művektől. Az első rész az 1635 és 1668 közötti mozgóünnepeket valamint a januártól decemberig tartó liturgikus kalendáriumot tartalmazza. Ehhez kapcsolódóan találunk még benne egy a Szent Márton káptalan imaóráinak rendjéhez kapcsolódó mutatót is. Ezután következnek a vasárnapi és az egyházi év különböző ünnepeihez kapcsolódó olvasmányok a szentek saját és közös szövegeivel. Megkülönböztetett helyet foglal el a munkában Szent Márton és utódai – Szent Bereck és Szent Gergely ünnepeinek vesperásai, valamint az éjszakai és hajnali imádságai. Hasonlóan fontos szerepet kapnak e breviáriumban a templomok védőszentjeihez, a Szűz Máriához és a holtak lelki üdvéért szóló imádságok is.

A Szent Márton-káptalan saját breviáriumának egy egyházmegyei központban való kiadása meglepőnek tűnhet. Ugyanakkor az apátsági káptalanok alapításuk kezdetétől fogva – a „gallikán egyház szabadságjogaira” hivatkozva – igyekeztek biztosítani jogi függetlenségüket az egyházmegye élén álló püspökkel szemben. E kiadvány megjelenése is – hasonlóan a különféle ceremóniák és liturgikus rítusok bevezetéséhez hasonlóan – e folyamat részének tekinthető. Egy 1713-ban Párizsban megjelent ötvenhárom oldalas névtelen *Dissertation historique sur les rits et anciens usages de la noble et insigne église de Saint- Martin de Tours* című munkában a szerző védelmébe veszi ezt

⁷ RENAUDEAU, Olivier, *Les influences de l'Europe centrale sur le costume de guerre et le costume civil occidental, XIe-XVIIIe siècles = Cahiers d'études et de recherches du musée de l'Armée n°6 (Année 2005–2006) – Armes et cultures de guerre en Europe centrale XVIIe siècle – XVIIIe siècle*, 109–110.

⁸ SZILÁRDFY Zoltán, *Egy eddig ismeretlen ábrázolás Szent Márton ikonográfiájában = Vasi Szemle, LXIII(2014), 2*, (<http://www.vasiszemle.hu/2014/02/szilardfy.htm>); vö. Uő, *A magyarruhás Szent Márton = Zsámbéky Monika (szerk.), A Szent Márton-kutatás legújabb eredményei, Szombathely, 2009*, 137.

az autonóm jogot, amely hosszú előzményekre vezethető vissza.⁹ Kihangsúlyozza azt is, hogy Szent V. Piusz pápa 1568-ban közzé tett *Római Breviáriumában* sem feledkezett meg elismerni azon egyházak és szerzetesrendi kongregációk breviáriumait és sajátos szokásjogait, amelyekkel több, mint kétszáz év óta rendelkeznek.¹⁰

Természetesen el lehet képzelni, hogy ebből milyen viták és konfliktusok fakadtak. Az 1655-ös franciaországi általános egyházi zsinaton kimondták, hogy a breviáriumok összeállítását csak a püspökök engedélyével lehet elvégezni.¹¹ A párizsi Parlament több ilyen esetben is eljárta. Az 1669. december 30-i döntése alapján jóváhagyta a pikárdiai Roye apátsági káptalanja által ki-

3. kép: A szombathelyi Szent Márton-templom festménye

adott breviáriumot, noha az különbözött az amiens-i egyházmegyében hivatalos zsolozsmáskönyvtől. A tours-i Szent Márton-káptalan saját breviáriuma összeállításának jogát 1709. április 13-án hagyta jóvá a Parlament, amely egyébiránt nem vonta kétségbe a tours-i érsekség káptalan feletti jogi fennhatóságát¹². Egyébként már egy évszázaddal korábban – 1603. február 27-én – is hasonló ítélet született az angers-i Szentháromság apátság ügyében. 1635. augusztus 23-án és 1703. augusztus 8-án is ugyanígy döntöttek a párizsi bírák a noyoni püspök és a Mont Saint-Quentin-i bencés apátság perében. Gyakorlatilag ezt az elvet összegezi Séguier párizsi parlamenti ügyvéd 1777-es jogi feljegyzése, amelyet a lyoni érsek ellen írt: „Mivel nincs olyan egyház, amelynek joga lenne más egyházak liturgiáját megváltoztatni, hasonlóan nincsen olyan egyház sem, amely a breviáriumát saját tulajdonának tekintheti és őrizheti. Ezért mivel egy breviárium nem az egyházhhoz tartozik, ezért azt nem lehet kisajátítani, de mivel használja, így a régi idők óta való birtoklására való tekin-

⁹ Ugyanezekkel az érvekkel találkozhatunk egy másik, a tours-i Szent Márton Bazilika ottani egyházmegyei levéltárban elhelyezett fondjaiban található kéziratban is: VINCENT, *Liber rituum officiorum et consuetudinum Ecclesia Beatissimi Martini Turonensis*, 329.

¹⁰ JARRY, Eugène, *Le chapitre de Saint-Martin au XVIIe et XVIIIe siècles = Mémoires de l'année martinienne 1960-1961*, Paris, J. Vrin, 1962, 117–147; MAILLARD, Christophe, *Le chapitre des chanoines de la noble et insigne Église de Saint-Martin de Tours au XVIIIe siècle 1709–1790*, doktori disszertáció, Bordeaux, 2007 (3 kötet).

¹¹ FEVRET, Charles, *Traité de l'abus et du vrai sujet des appellations qualifiées du nom d'abus*, Dijon, 1654.

¹² A rendelkezés elismerte az érsek „igazságszolgáltatási és látogatási jogát a tours-i Szent Márton templomában és kolostorában pápai jogkörrel, fenntartva az ott minden idők óta feljegyzett szokásokat és szertartásokat”.

tettel kedvezményt érdemel.¹³ A tours-i Szent Márton káptalan egyedi kiváltságainak ismeretében értékelhető igazán az amiens-i jelenet ezen érdekes ábrázolása, amely eltér a hagyományos római katonaábrázolásoktól és a neves tours-i püspök pannóniai származását emeli ki.

Ennek hangsúlyozása azért fontos, mivel a tours-i Szent Márton-bazilika és -káptalan különleges státusza és város püspöki székhelyének elhelyezkedése magyarázatot adhat a szent magyaros külsőségeire. A tours-i püspökség alapítása Gallia ókeresztény időszakára vezethető vissza. Az akkori római város, Caesarodunum területén 371 körül létrejött püspökség – később érsekség – volt az első keresztény közösségeket összefogó központ. Az első ismert püspök Szent Gatianus volt, akinek az emlékét ma a régi római város területén található gótikus katedrális őrzi. Mártont kb. 371-ben választották ugyanitt püspökké, és itt vált népszerűvé, mint egyházmegyéje élén álló főpásztor és mint a közeli Marmoutiers-ban kialakított szerzetesi közösség vezetője. Halála után viszont a sírhelye körül alakult ki kultuszának központja, vagyis az egykor Caesarodunumtól a Loire mentén nyugatra elhelyezkedő településen, amelyet sokáig Martinopolisnak – franciául Martinopole-nak – neveztek. A két egykor különálló település a középkor folyamán összeolvadt, és így alakult ki a mai Tours történelmi városközpontja. Egy kicsit hasonló folyamat zajlott le, mint Szombathely város és a szent szülőhelyének tartott Szentmárton falu esetében. A híres pannóniai származású szent sírja népszerű zarándokhelyé vált, amely elősegítette Tours városa dinamikus fejlődését. A városi fejlődés ütemétől függetlenül viszont a különböző egyházi intézmények különállása, egyedi szerzetesi szokásai kisebb-nagyobb változásokkal tovább éltek és tovább gyakorolták jogaikat, hagyományaikat. Elképzelhető, hogy az egykori római városban található érseki hatalomtól való függetlenség megnyilvánulásai lehettek a Szent Márton-káptalan zsolozsmáskönyvében található magyaros ruházat és fegyverzet.

Felmerülhet a kérdés, hogy a szent magyaros ruhában való ábrázolását milyen egyéb okokkal lehet magyarázni? Az 1630-as évek hadügyi eseményei szintén érdekes adalékokkal szolgálhatnak a magyar ruházat nyugat-európai divatjának elterjedése szempontjából. A harmincéves háború az ún. hadügyi forradalomnak nevezett folyamat kiemelkedő korszaka, amely a nyugat-európai haditechnika, valamint a hadvezetési és szervezési rendszer gyökeres átalakulásához vezetett. Noha a folyamat legfontosabb következménye a hagyományos lovasság visszaszorulása és a kézi tűzfegyverekkel ellátott gyalogság előretörése volt, mégis ebben a korszakban értékelődött fel a kelet- és közép-európai könnyű- és félnehéz lovasság szerepe. Ez főleg annak volt köszönhető, hogy a nehezen mozgó, egyre nagyobb létszámú hadseregek utánpótlási vonalainak elvágásával, mozgásának állandó zavarásával ezek a gyorsan mozgó lovascsapatok óriási károkat tudtak okozni. Ekkoriban figyeltek fel Európa számos hadseregében a horvát és magyar lovasság jelentőségére. A török háborúkban edződött magyar huszárok kiválóan megállták a helyüket a nyugat-európai hadszíntéren is. A Rajnán túli területeken először éppen 1635-ban jelentek meg az első magyar huszáregységek, amely valóságos szenzációnak számított akkori közvéleményben, amint erről a több korabeli forrás is beszámol.¹⁴

¹³ *Mémoire pour les chanoines et chapitres des trois collégiales de Saint-Just, Saint-Paul et Saint-Nizier de Lyon, intervenans, appellans comme d'abus, et demandeurs contre M. l'archevêque de Lyon, intime et défendeur*, Paris, Ph. D. Pierres, 1777, 40.

¹⁴ Az egyik történetíró, Dom Augustin Calmet szerint a Rajnán átkelő magyarok első csoportja 1635. március 30-án egy fogoly kapitányt akart feláldozni annak emlékére, hogy a magyarok évszázadok óta – vagyis a kalandozó hadjáratok ideje óta – először viseltek hadat Rajnán túli területen: „Là un Régiment de Hongrois joignit Son Altesse, & à son passage tailla en pièces la Garnison du Château de Hambourg. Le Duc Charles eut beaucoup de peine de tirer de leurs mains un Capitaine qu'ils vouloient sacrifier sur le bord du Rhin, en perpétuelle mémoire de leur passage de ce fleuve ; étant les premiers de leur Nation, qui depuis plusieurs siècles s'étoient fait voir en deça du Rhin.”

Érdekes párhuzamot mutat fel Tours és Szombathely között az a királyi kiváltságlevél is, amelyet II. Ferdinánd adott Szombathely városának 1635-ben, annak emlékére, hogy 1632-ben éppen Szent Márton ünnepének nyolcadán győzte le II. Gusztáv Adolf svéd királyt.¹⁵ Az adomány Szombathely polgárait örök időkre mentesítette a királyi adók alól.¹⁶ Amikor Draskovich György győri püspök, a város földesura az addig plébániatemplomként működő Szent Márton-templomot átadta a domonkos rendnek, a templom és a hozzá tartozó kolostor továbbra is megmaradt Szent Márton kultuszhelyének, és a szent iránti tisztelet olyannyira részévé vált a kolostor életének, hogy a szerzetesek heti rendszerességgel emlékeztek meg róla zsolozsmájának elimádkozásával.¹⁷ Talán az is elképzelhető, hogy éppen ennek köszönhetően juthatott el Szombathelyre is egy példánya annak a nyugat-európai rézmetszetnek, amely szintén felbukkant a tours-i Szent Márton-bazilika 1635-ös kiadású breviáriumában vagy talán éppen e kötet ihlette meg a Szent Márton-templomban található kép mai napig ismeretlen festőjét is.

TÓTH FERENC
MICHEL LAURENCIN

Dom Augustin CALMET, *Histoire ecclésiastique et civile de la Lorraine*. Nancy, 1728. III. k. 306. – Egy másik történetíró, FORGET, Jean, *Vie manuscrite de Charles IV* című művében a hun–magyar rokonság tézise alapján egyenesen Attiláig vezet vissza e barbár szokást: „Poursuivant le cours de ses exploits, pendant que Rohan entrait en Suisse, le duc, complètement guéri, tailla en pièces la garnison de Hombourg (Suisse), avec un régiment de quinze compagnies hongroises, et s’apprêta à faire passer le Rhin à son armée. N’oublions pas ici, de mentionner un fait qui dépeint la férocité des soldats commandés par Charles de Lorraine. Forget nous raconte qu’il fut obligé de leur arracher des mains un capitaine qu’ils voulaient sacrifier, en guise d’holocauste, pour célébrer, disaient-ils, le premier passage du Rhin par les Hongrois depuis Attila...” Des ROBERT, F., *Campagnes de Charles IV Duc de Lorraine et de Bar 1634–1638*, Paris-Nancy, Honoré Champion – Sidot frères, 1883, 83–84.

¹⁵ A kiváltságlevél a lützeni csatának (1632. november 6.) állít emléket, amelyben a svéd király az életét vesztette.

¹⁶ Az adomány indokaiként az uralkodó a város által a közelmúltban elszenvedett háborús károkat és tűzvészt, valamint Szent Márton szülőhelye iránti tiszteletet (*ob reverentiam Sancti Martini episcopi et confessoris, cujus nempe idem Sabariae oppidum patria solumque nativum fuisse creditur*) és a svéd király felett 1632-ben Szent Márton ünnepének nyolcadán aratott győzelmet (*in ipsa octava festi praefati beati Martini episcopi, Deo vindice, sub auspiciis nostris per exercitum nostrum superatus*) sorolja fel. Nem véletlen, hogy az adományhoz kapcsolódó kötelezettségek is részben Szent Márton kultuszához kötődnek: a város köteles ezentúl évente 40 forintot adni a Szent Márton-templomnak, ebből 5 forintot a Márton-napi ünnepi misére, amelyen a város bírája és esküdtjei kötelesek részt venni, 5 forintot arra, hogy aznap osszák szét a szegények között, 10 forintot a templom oltárainak és berendezéseinek javítására és 20 forintot a templom épületének restaurálására. SCHOENVISNER, Stephan, *Antiquitatum et historiae Sabariensis ab origine usque ad praesens tempus*. Pest, 1791, 318–320. – Az oklevél latin szövegének szakavatott értelmezéséért itt szeretnék köszönetet mondani Zágorhidi Czigány Balázs kollégámnak.

¹⁷ SZALAY László, *A szombathelyi Szent Domonkos-rendiek lelkipásztori működése*, Szombathely, 1938, 123–128.